

فهرستی نو برای نسخه‌های خطی فارسی ترکمنستان

احمدرضا رحیمی ریسه*

فهرست نسخه‌های خطی فارسی انستیتو نسخه‌های خطی ترکمنستان - عشق آباد و (فهرست) نسخه‌های خطی فارسی کتابخانه ملی عشق آباد، تألیف علی صدرایی خویی، قم: کتابخانه حضرت آیت الله مرعشی نجفی (ره) عشق آباد (ترکمنستان): رازنی فرهنگی جمهوری اسلامی ایران، چاپ اول، ۱۳۸۳ ه. ش، ۴۱۴ ص + ۴۲ تصویر + [۲] ص فهرست منابع و مأخذ.

چکیده

انستیتوی نسخه‌های خطی ترکمنستان (عشق آباد) و کتابخانه ملی عشق آباد، دارای شماری کثیر از نسخه‌های خطی فارسی و عربی است. در سال ۱۳۷۹ فهرست نسخه‌های خطی کتابخانه ملی عشق آباد به کوشش سیف‌الله مدبر (قم: کتابخانه آیت الله مرعشی) انتشار یافت. در سال ۱۳۸۳ نیز فهرست نسخه‌های خطی فارسی انستیتوی نسخه‌های خطی ترکمنستان به انضمام نسخه‌های خطی فارسی کتابخانه ملی عشق آباد به اهتمام علی صدرایی خویی مجال طبع یافت. در بخش نخست این فهرست، ۳۴۵ عنوان و در ضمیمه آن ۱۰۰ عنوان نسخه خطی معرفی شده است.

چند نکته درباره این فهرست قابل ذکر است: نسخه‌های متعدد یک کتاب به ترتیب تاریخ کتابت، مرتب نشده است. جای چند نمایه نیز در بخش نمایه‌ها خالی است: نمایه محل کتابت نسخه، فهرست سالشماری کتابت نسخه‌ها و نمایه القابایی

* پژوهشگر نسخه‌های خطی و مدیر بخش فاکسیمیله مرکز پژوهشی میراث مکتوب.

آغاز و انجام آنها. وجود مقدّمه‌های نیز به زبان انگلیسی درباره فهرست مذکور برای استفاده تمام محققان حوزه‌های ایران‌شناسی و اسلام‌شناسی ضرورت داشت. کلید واژه: نسخه‌های خطی فارسی انستیتوی نسخ خطی ترکمنستان، نسخه‌های خطی فارسی کتابخانه ملی عشق آباد.

فهرست نویسی نسخه‌های خطی در ایران روز به روز به نقطه کمال خود نزدیک تر می‌شود و بی‌شک ایران، از حیث شمار نسخه‌های خطی، چاپ فهارس و همین‌طور تصحیح متن، در میان کشورهای دیگر رتبه نخست را داراست. وجود فهرست‌نویسان جوان اما کارآزموده در کنار استادان این فن، جریان فهرست‌نویسی را در ایران به درخت تنومندی تبدیل کرده است که در خاک حاصلخیز و پربرکت این سرزمین ریشه دوانیده، شاخ و برگهای آن به کشورهای دور و نزدیک رسیده است و اکنون میوه‌های ریز و درشت و رنگارنگ آن در دسترس پژوهشگران ایرانی و انیرانی است. وجود فهرست‌های مجموعه‌های خارجی که از سوی کتابخانه‌ها و مراکز ایرانی، همچون کتابخانه آیت الله مرعشی نجفی، مجمع ذخائر اسلامی، کتابخانه وزارت امور خارجه، مجموعه نسخه‌پژوهی، مؤسسه فهرستگان و این اواخر مرکز پژوهشی میراث مکتوب^۱ به چاپ رسیده و یا زیر چاپ است، خود شاهدهی است بر این مدّعا.^۲

فهرست حاضر، که به کوشش جناب علی صدراپی خوبی آماده شده است، از ثمرات همین درخت تنومند است. این فهرست از یک بخش عمده و یک ضمیمه تشکیل شده است. در بخش نخست نسخه‌های ۳۴۵ عنوان کتاب فارسی، موجود در انستیتوی نسخه‌های خطی ترکمنستان و در بخش ضمیمه فهرست حدود ۱۰۰ عنوان کتاب فارسی در کتابخانه ملی عشق آباد آمده است. از آنجا که نسخه‌های کتابخانه ملی عشق آباد پیش از این به کوشش سیف الله مدبّر فهرست شده است^۳، در بخش ضمیمه فقط مشخصات کتاب‌شناختی نسخه‌های فارسی کتابخانه ملی عشق آباد ذکر شده و برای مشخصات نسخه‌شناختی به فهرست مدبّر ارجاع شده است. نگارنده این سطور هرچه تأمل کرد نتوانست دلیلی برای این کار بیابد، چرا که این نسخه‌ها به طور کامل در فهرست مدبّر کتاب‌شناسی و نسخه‌شناسی شده است. جناب صدراپی در مقدمه خود نیز هیچ توضیحی در این باره نداده‌اند.

شیوه تنظیم فهرست

شیوه تنظیم این فهرست بدین صورت است: نخست عنوان کتاب به ترتیب الفبایی آمده است و در مقابل عنوان به موضوع کتاب اشاره شده است. پس از آن اطلاعات کتاب‌شناختی شامل نام مؤلف، مندرجات، فصل‌بندی، آغاز و انجام کتاب / نسخه آمده است. سپس ذیل عنوان «نسخه‌ها» همه دست‌نویسهای کتاب به ترتیب شماره نسخه در مخزن ردیف شده است. برای هر نسخه این مشخصات ذکر شده: شماره نسخه در مخزن، خط، کاتب، تاریخ و محل کتابت، آغاز و انجام نسخه (در صورتی که با آغاز و انجام کتاب متفاوت باشد)، شمار برگها، اندازه نسخه و متن مکتوب و شمار سطرها.

نمایه‌ها و تصاویر

نمایه‌های کتابهای معرفی شده، پدیدآورندگان، کاتبان، فهرست موضوعی، فهرست کتاب‌ها به ترتیب شماره مخزن و ۴۲ تصویر منتخب از نسخه‌ها از پیوست‌های انتهایی کتاب است.

چند نکته

۱. به نظر می‌رسد اگر نسخه‌های متعدد یک کتاب به ترتیب تاریخ کتابت مرتب می‌شد به صواب نزدیکتر می‌بود.
۲. جای چند نمایه در نمایه‌ها خالی است. از جمله نمایه‌های محل کتابت نسخه و فهرست سال‌شماری کتابت نسخه‌ها (بدون این نمایه نمی‌توان قدیمی‌ترین نسخه‌های این کتابخانه را شناسایی کرد مگر این که فهرست از سر تا ته دیده شود، در مقدمه مؤلف هم درباره قدیمترین نسخه‌ها توضیحی نیامده است). مهمتر از همه اینها نمایه الفبایی آغاز و انجام نسخه‌هاست، چرا که از این طریق می‌توان نسخه‌های ناشناخته را در فهرست‌های دیگر پیگیری و ردیابی کرد و آنها را باز شناخت.
۳. در حروفچینی علائمی همچون «:» «/» و «+» با فاصله از کلمه قبلی تایپ شده است. این مسأله باعث شده در بعضی صفحات علائم فوق در انتهای سطر بالا جا نشوند و به تنهایی - بدون کلمه ماقبل خود - به اول سطر بعد بیفتند (برای نمونه نک: ص ۱۲۵ سطر ۱۶، ص ۲۰۳، سطر ۹ و ۱۹ و موارد متعدد دیگر).
۴. از آنجا که معمولاً مراجعه‌کنندگان به فهرست‌های نسخه‌های خطی - صرف نظر

از زبانی که فهرست به آن نگاشته شده است - همه محققان حوزه‌های ایران‌شناسی و اسلام‌شناسی در تمام کشورها هستند، بهتر است که صفحه‌های عنوان و شناسنامه این فهرست‌ها به زبان انگلیسی نیز ذکر شود و در مقدمه‌ای به زبان انگلیسی توضیحات عمومی درباره فهرست، محتویات و روش و اختصارات آن بیاید.

۵. غلط‌های تایپی نیز متأسفانه در این فهرست به چشم می‌خورد، اما شمار آنها به اندازه‌ای نیست که نتوان از فهرست بهره کافی برد.

در پایان به مؤلف این فهرست و ناشر آن دست مریزاد و تبریک می‌گوییم و امیدواریم فهرست‌های دیگری از این دست در دسترس محققان قرار گیرد.

پی‌نوشتها

۱. اکنون در این مرکز دو عنوان فهرست از کشور پاکستان در دست آماده‌سازی برای چاپ است.
۲. سالها پیش نیز دوازده دفتر از نشریه نسخه‌های خطی کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران به پایمردی ایرج افشار و مرحوم دانش پژوه منتشر می‌شد. در دوازده دفتر این مجموعه - بجز فهرست‌های کتابخانه‌ها و مجموعه‌های شخصی ایران - جمعاً فهرست‌های ۶۵ کتابخانه از ۲۵ کشور چاپ شده است.
۳. فهرست نسخه‌های خطی کتابخانه ملای عشق آباد ترکمنستان، تألیف سیف‌الله مدبر، قم: کتابخانه آیت‌الله مرعشی، ۱۳۷۹ ه. ش / ۱۴۲۱ ه. ق. م، ۲۰۰۰، ۲۶۴ ص. فهرست ۲۶۹ عنوان کتاب (۱۵۲ عنوان عربی، ۱۱۷ عنوان فارسی).